JORIS VAN CASTEREN

LELYSTAD

2025 Prometheus Amsterdam

EERSTE DEEL

I

Nieuwbouwhuwelijk

Ik lag in Rotterdam in een couveuse toen mijn vader besloot dat we naar Lelystad zouden gaan. Het was januari 1976, in de krant had hij een vacature zien staan. Ze zochten in Lelystad hoofdmeesters voor nieuwe basisscholen. 'Dit is mijn kans,' zei mijn vader. Hij vertelde mijn moeder dat Lelystad een nieuwe stad was, op de bodem van de vroegere Zuiderzee.

Ze woonden op de bovenste verdieping van een hoge flat in het noorden van Rotterdam. Als ze goed keken, konden ze het ziekenhuis met mijn couveuse zien. De bevalling was te vroeg begonnen, in de zevenendertigste week. De dag ervoor, zondag 4 januari, waren mijn ouders nog naar de Stardust wezen kijken, een vrachtschip dat in zware storm bij Hoek van Holland aan de grond was gelopen.

Ik kwam als een 'totaal oedemateuze zuigeling, mogelijk ook licht anaemisch' ter wereld, schreef de kinderarts in zijn verslag. Er deden zich 'supraventriculaire tachycardien' voor. Mijn hart sloeg op hol, daar kwam het op neer. Een cardioloog die jonkheer De Villeneuve heette, diende vingerhoedskruid en valium toe. Daarna ging het beter.

Aan zijn bureau begon mijn vader aan een wollige sollicitatiebrief. 'Sollisitatiebrief,' zette hij erboven. Hij schreef dat hij was opgegroeid in Valkenswaard, een Brabants dorp bij de Belgische grens. Na de hbs deed hij in Eindhoven de Katholieke Pedagogische Academie. Daar specialiseerde hij zich in de 'theoretiese en praktiese aspekten van het totaliteitsonderwijs' en in 'de manuele ekspressie'.

Rotterdam was onderwijskundig noodgebied. Wie daar lesgaf, hoefde niet in militaire dienst. Mijn vader vond onderwijs nuttiger en zinvoller dan militaire dienst. Vijf jaar had hij in Rotterdam voor een katholieke klas gestaan, nu wilde hij zijn onderwijskundige visie in de praktijk brengen. In Lelystad kon dat goed. Daar werd met van alles geëxperimenteerd.

'Mijn ideaal is het een fleksibele, geïntegreerde organisatie op te bouwen,' schreef mijn vader, 'waarbinnen het totale onderwijs op een sosiaal, psiegologies en eties verantwoorde wijze optimaal en eigentijds funktioneert.' Er kwam een brief terug. Mijn vader mocht op 5 februari in Lelystad voor de onderwijscommissie verschijnen.

Mijn moeder kwam ook uit Valkenswaard. Ze had zeven broers en zussen. Haar moeder was niet veel thuis, een tijd zat ze overspannen in een rusthuis. De vader van mijn moeder was een opvliegende kleermaker die haar wel eens achternazat met de mattenklopper.

Op haar zeventiende ging ze met een zus mee naar een feest van de Valkenswaardse padvinders. Ze was een tenger meisje met dun bruin haar. In die tijd droeg ze nog jurken en rokjes.

Bij een kampvuur zag ze mijn vader zitten, jeugdig hopman bij de Valkenswaardse padvinders. Hij was een slanke jongeman van negentien. Lang haar, baardje, uilenbril. Een opengeknoopte padvindersblouse met insignes. Thuis werd mijn vader vereerd door zijn moeder. Hij had een stille vader en een zus die hem niet interesseerde.

Na het padvindersfeest spraken mijn ouders op geheime plekken af. Meestal buiten het dorp, bij de Venbergse molen of een heuveltje dat De Malpie heette. Ze kenden elkaar een jaar toen mijn vader in 1971 les ging geven op een katholieke basisschool in Rotterdam. Hij ging in de kost in Bergschenhoek, het roomse schoolbestuur had een betrouwbare hospita voor hem gevonden.

Elke week schreef hij een brief aan mijn moeder in Valkenswaard. 'Hier is jouw lieve Jantje weer,' schreef hij op een maandagavond, 'helemaal uit Rotterdam met flink wat in hartstocht bij elkaar gezochte woordjes.' Hij zat weer 'in zijn vertrouwde schrijfomgeving' met 'een glaasje fris en een sjokoladesprits'. 'Op dit moment kijk ik naar jouw fotootje,' vervolgde hij. 'Niet naar die grote maar naar de foto waar jij op je fiets zit. Dat vind ik een hele lieve foto, daar ben je net zoals je bent: een lief klein eigenwijs kleutertje.'

Mijn vader schreef over kleine gebeurtenissen uit zijn overzichtelijke leven. Hoe hij na een weekeinde in Valkenswaard op de brommer van mijn moeder naar het station in Eindhoven tufte. Onderweg viel zijn tas op de grond. 'Het tjoepte alsmaar uit het klemmetje zodat

ik steeds moest stoppen.' Op een keer was mijn moeder 'een sukkeltje' omdat ze vergeten was haar 'sjokola' terug te vragen: 'Je boft dat ik zo lief ben geweest om het eventjes bij jullie in de brievenbus te gooien, anders had je niets te snoepen gehad.' 'Welterusten lieve Maria,' besloot hij zijn brieven, 'droom maar fijn van ons huisje en ziedende nachten!'

In 1972 zag iemand mijn vader en mijn moeder in het hoge gras van De Malpie. De katholieke ouders hoorden ervan, Valkenswaard stond op zijn kop. In de eerstvolgende brief uit Bergschenhoek schreef mijn vader: 'Positief is natuurlijk dat men nu op de hoogte is van de gevoelens die wij voor elkaar koesteren, ook al zijn die misschien wat eenzijdig lichamelijk overgekomen.'

Als ze trouwden, dacht mijn vader, zou dat de gemoederen bedaren. 'Naar bed gaan met je toekomstige echtgenoot vindt men immers niet zo erg als een vluchtig avontuurtje,' schreef hij. En: 'Zo zie je maar weer eens dat in feite de meest paradoksale gebeurtenissen toch nog in te passen zijn in ons streven naar zelfverwezenlijking, dat gedragen wordt door een oneindig zelfgeloof, ook al verloor jij dat even uit het oog op de avond van de ontknoping.' In een van de huiskamers was mijn moeder in snikken uitgebarsten.

Op 5 februari 1976 stapten ze met z'n tweeën in de trein. Ik lag nog steeds in de couveuse, met wanten aan zodat ik de infusen niet los kon trekken. Het was een miezerige dag, met sneeuw en regen. Ze reisden van Rotterdam naar Harderwijk. Vanuit Harderwijk vertrok een bus naar Lelystad. Voor de kust van het geplaagde vis-

sersdorp, waar onder aanvoering van vismeelfabrikant Eibert den Herder een vergeefse strijd tegen het Zuiderzeeproject gevoerd was, zagen ze een gloednieuw stuk land liggen. De bus reed erheen over een dijk met een sluis.

De weg ging omlaag. Ze reden op de bodem van de zee. Waar vroeger vissen zwommen en wier bewoog, stonden nu verkeersborden en hoogspanningsmasten. Op de plek waar Harderwijkse botters netten door de zee sleepten, waren boerderijen gebouwd met raketvormige silo's. Op kaarsrechte akkers groeiden suikerbieten en aardappelen. In de verte, aan het einde van de asfaltweg, verrees een complete stad in die zee. De stad moest een hommage aan Cornelis Lely worden, de visionaire Zuiderzeebedwinger die het allemaal had bedacht. Lelystad was de bekroning van de vaderlandse strijd tegen het water.

Mijn ouders zagen weinig van dit vernuft, het was mistig en het hagelde. 'Het is net of we een moeras in rijden,' zei mijn moeder. Mijn vader zei niks, hij dacht na over het sollicitatiegesprek.

Na een halfuur stopte de bus op een plein met zwarte stenen. Een hoge witte brug reikte naar een woonbuurt. De huizen waren vierkant en hoekig. Gemaakt van donkerrode bakstenen en witte golfplaat. Ze leken precies op elkaar. Aan de andere kant stonden drie witte torens die aan de bovenkant in de mist verdwenen.

Ze liepen door stille winkelstraten. Alles was van glas en kunststof en steunde op betonnen palen. 'Hier zou ik nooit willen wonen,' zei mijn moeder. Mijn vader prees

de wonderlijke stad, alles was netjes opgeruimd en keurig afgewerkt. Ze gingen een drogisterij binnen en kochten aspirine. Mijn vader had hoofdpijn gekregen van de reis.

In een van de witte torens zetelde de onderwijscommissie. De onderwijscommissie bepaalde wie er op welke school benoemd werd. Scholen waren belangrijk. De eerste generatie kinderen in Lelystad moest met zorg behandeld worden. Zij groeiden op in een bedachte stad, zij zouden er de eerste voortbrengselen van zijn.

Mijn vader kon het goed vinden met de leden van de onderwijscommissie. Net als hij hadden ze lange haren. Ze droegen uilenbrillen en zelfgemaakte kleren van gekleurde stof. Mijn vader herhaalde wat hij in zijn brief al schreef. Mijn moeder zat er stilletjes bij.

Een paar weken later kwam de onderwijscommissie naar Rotterdam. Ze keken hoe mijn vader lesgaf op de katholieke school. Ik was uit de couveuse, bij mijn moeder in de hoge flat. Mijn vader was een aanwinst voor Lelystad, dat zag de onderwijscommissie meteen. Van de katholieke school op het oude land waren ze niet onder de indruk. 'In Lelystad gebeurt het,' zeiden ze tegen mijn vader. Het ouderwetse onderwijs in Rotterdam kon daar niet aan tippen.

Ze kregen een huis in een buurt die Schouw heette. Het was de tweede wijk van het westelijke gedeelte, dat binnen een paar jaar helemaal klaar moest zijn. Alle wijken in het westelijke gedeelte zouden naar Hollandse bootjes worden vernoemd: Kempenaar, Kogge, Punter, Karveel, Jol, Boeier, Schoener, Tjalk. Eén wijk werd naar een Ita-

liaans bootje vernoemd: Gondel. De straatnamencommissie vond het oorspronkelijke 'Schokker' niet goed in het gehoor liggen.

Het was de bedoeling dat de wijken in het westelijke gedeelte er vrolijker uit zouden gaan zien dan de monotone wijken van golfplaat en rode baksteen in het oostelijke gedeelte. De huizen zouden in frivole hofjes gerangschikt worden. De pasklare onderdelen kwamen uit een woningfabriek, gelegen op een industrieterrein aan de rand van Lelystad. Elk jaar leverde de woningfabriek onderdelen voor zo'n drieduizend woningen.

De woonblokken in het westelijke gedeelte zouden iets naar rechts geplaatst worden, dan konden bewoners langer van de zon profiteren. Er kwamen schuine daken op de huizen, hier en daar met gekleurde pannen. Elk hofje kreeg een eigen nummer. Binnen het hofje kreeg elk huis ook weer een nummer. Ons adres was Schouw 38-61. Dit nummeringsysteem werd in het hele westelijke gedeelte toegepast, het was een nachtmerrie voor postbodes en iedereen die er de weg zocht.

Schouw 38-61 vormde een blok met vijf andere huizen, de oneven nummers 53 tot en met 63. Ertegenover stond een soortgelijk blok, met de even nummers. De huizen in ons blok waren exact hetzelfde. Alles, tot de toiletpot aan toe, zat op dezelfde plek. De buitenmuren waren van gele baksteen, de rode voordeuren hadden een rond raampje. Op de eerste verdieping bedekten bruine asbestplaten de buitenmuur. Over het hele blok lag een massieve kap van loodgrijze dakpannen. Per huis was daar een zolderraam in aangebracht.

Door het zolderraam zag je tot aan de dijk in de verte niets dan zand. Over het zand reden kiepwagens en vreemde rupsbandvoertuigen. Heimachines stampten van 's morgens vroeg tot 's avonds laat lange palen in de taaie kleigrond. Aan hoge hijskranen bungelden karkassen van volgende woningen. Een harde IJsselmeerwind joeg zandwolken door de nieuwe straten.

Mijn moeder had in de cabine van de verhuiswagen gezeten, naast drie gespierde mannen. Ik lag in een reismand op haar schoot. Het was juni en het was ondraaglijk heet. Mijn vader zat in de duistere laadruimte tussen de spullen. Hij kalmeerde de kat en de Belgische herdershond. Ze reden langs Muiden over de Hollandse Brug. Over een dijk ging het, links lag het IJsselmeer. Een vlakte met kalme golfslag, vergeven van pleziervaartuigen. In het kale huis legden ze rieten matten op de betonnen vloer. Mijn vader maakte een stevig hek om de tuin. Hij legde een tegelpad naar de schuur.

Elke ochtend om halfacht fietste mijn vader met een broodtrommeltje in zijn linnen schoudertas over de zandvlakte naar de school die in het oostelijke gedeelte stond. Mijn moeder bleef in het nieuwbouwhuis achter. Ze werkte aan een wandkleed. Alle mannen uit de buurt waren naar hun werk. In de tuin zei mijn moeder de buurvrouw gedag. 'Ze zijn hard bezig,' zei mijn vader als hij 's avonds thuiskwam. 'De straten komen er, en straks de bomen en het groen.'

Eens in de week reed er een SRV-wagen door de straat. Dan ging mijn moeder met mij en de hond naar buiten. Als de SRV-wagen niet kwam, liep ze met de hond en

de kinderwagen over de zandvlakte naar het winkelcentrum in het oostelijke gedeelte, naar het plein met de zwarte stenen waar ze in februari aan waren gekomen.

Ze zag de witte torens staan. Mijn vader had verteld dat de torens van het openbaar lichaam waren, een verkapt inspraakorgaan. De landdrost was de baas van het openbaar lichaam, hij zat ergens in die torens. De landdrost was tegelijkertijd de baas van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, die uitvoerde wat het openbaar lichaam moest controleren.

De witte torens waren vernoemd naar de heer Smeding, een van de oprichters van de Rijksdienst. De heer Smeding was een groot voorstander van alleenheerschappij voor de Rijksdienst. 'Een openbaar lichaam, belast met de gemeentelijke taak, kan de directie, welke de polder moet koloniseren, lelijk dwarszitten en daarom moet het beleid van het openbaar lichaam en dat van de directie gelijk gericht zijn,' zei hij.

In Lelystad was geen gemeentebestuur. De stad werd bestuurd door het openbaar lichaam, dat wil zeggen door de landdrost en zijn ambtenaren van de Rijksdienst. Die bepaalden waar gebouwd werd. Die bepaalden wie er kwamen wonen. De landdrost en zijn ambtenaren konden in stilte opereren, ze vielen rechtstreeks onder het ministerie van Verkeer en Waterstaat.

Er was wel een adviesraad. Met leden die door de mensen uit Lelystad konden worden gekozen. Maar de landdrost en zijn ambtenaren hoefden niet naar de adviesraad te luisteren.

Met de boodschappen liep mijn moeder naar huis.

Onderweg zag ze andere moeders met kinderwagens naar het winkelcentrum lopen. In de nieuwe buurten arriveerden verhuiswagens met jonge gezinnen, optimisten die net als mijn vader de nieuwe maatschappij kwamen versterken. Valkenswaard was ver weg. In Lelystad kende mijn moeder niemand. Ze deed de deur dicht en wachtte tot mijn vader thuiskwam.

Mijn vader had het druk met zijn school. Het was een apart gebouw. Helemaal van hout en van glas, met betonnen waterputten aan de zijkanten. Er waren geen lokalen maar open ruimtes. Mijn vader had bezielde docenten aangenomen en modern lesmateriaal besteld.

De leerlingen van zijn school zouden op eigen tempo door de stof heen gaan. De bezielde docenten moesten de behoeftetheorie van Maslow toepassen. Hierover had mijn vader gelezen in een vooruitstrevend onderwijsboek. De bezielde docenten moesten de leerlingen zoveel mogelijk hun eigen gang laten gaan, dan zouden ze tot 'zelfactualisatie' komen en geen clichémensen worden.

Met de hoofdmeesters van andere Lelystadse scholen, die in precies dezelfde gebouwtjes werkten, besprak mijn vader om de week hoe het anders en beter kon. Het leek wel een commune als de hoofdmeesters van de Lelystadse scholen samen waren, de een zag er nog extravaganter uit dan de ander.

Op een avond had mijn vader op zijn school de ouders van de kinderen uitgenodigd. Daar zat hij met zijn lange haren, vijfentwintig jaar oud. 'We gaan er iets geweldigs van maken,' sprak hij de ouders toe, 'en daar wil-

len we jullie vanaf het allereerste moment bij betrekken.' Hij stelde voor een ouderpraatgroep en een ouderwerkgroep te installeren. Een dikke vrouw, een van de Amsterdammers die in de jaren zeventig massaal in Lelystad waren komen wonen, zat wijdbeens op een stoel. 'Ja, ja,' zei ze. 'We zullen het allemaal wel eens zien, straks.'

In de zomer van 1977 werd mijn broertje geboren in het ziekenhuis van Harderwijk. Mijn broertje hoefde niet in de couveuse, hij mocht meteen mee naar huis. Mijn vader had het drukker dan ooit. Er waren steeds meer kinderen van Amsterdammers op zijn school gekomen. Die waren niet zo rustig als de kinderen van de Rijksdienst-ambtenaren, mensen die woonden in de stad die ze bouwden.

Er kwamen kinderen met extreme gedragsproblemen op zijn school. Terwijl mijn vader de principes van Maslow in de praktijk probeerde te brengen, begon zo'n kind met stoelen te gooien. Iedereen hoorde het als er tumult uitbrak, de lokalen waren open ruimtes. Driftige kinderen renden zomaar de klas uit. Mijn vader moest dan bellen met de schoolbegeleidingsdienst. 'Als hij weer zo'n bui heeft, gewoon laten gaan,' zei de schoolbegeleidingsdienst.

Op een avond kwam mijn vader thuis van een late vergadering. Hij deed het tuinhek open en zette zijn fiets in het schuurtje. Binnen sprong de Belgische herdershond tegen hem op. Het was in de winter van 1979, mijn broertje en ik sliepen. 'Er moet iets veranderen,' zei mijn moeder tegen hem.

Ze vertelde dat ze een bepaalde onvrede had opgebouwd. Het had te maken met hoe de dingen gingen. Ze wilde met mijn vader naar een maatschappelijk werker. Mijn vader vond dat helemaal niet nodig. 'Luister maar naar mij,' zei mijn vader, 'dan komt het allemaal in orde.'

Mijn vader dacht dat het juist goed ging met mijn moeder. Ze had haar rijbewijs gehaald en ze was op damesbasketbal gegaan. 's Avonds volgde ze een recreatiecursus. Daar leerde ze sportevenementen organiseren. De recreatiecursus werd gegeven door een aardige man met een baard. Mijn moeder had samen met hem een instuif voor bejaarden georganiseerd.

Eén keer ging mijn vader mee naar de maatschappelijk werker. Ze reden door de Schouw, over het fietspad naar de Kempenaar. De zandvlakte stond nu vol met wijken die naar Hollandse bootjes waren vernoemd. Er waren grasvelden en rozenbottelstruiken ingezaaid. In aangeharkte tuintjes kwamen afrikaantjes en viooltjes op. Over houten bruggetjes ging het, langs een meertje met ernaast een heuveltje dat bestond uit de klei die bij het graven van het meertje vrijgekomen was. Op het heuveltje lieten mensen honden uit.

Na afloop van het gesprek maakten ze de fietsen los. Mijn vader zei dat hij er nooit meer heen zou gaan. 'Dan ga ik voortaan alleen,' riep mijn moeder. 'Ik heb behoefte om dingen te bespreken.' Elke week ging ze naar de maatschappelijk werker toe. 'Ik wil gehoord worden,' zei mijn moeder tegen de maatschappelijk werker. 'Ik wil horen dat ik niet gek ben.'

Als mijn vader thuis was, praatte hij op mijn moeder

in. 'Je hebt twee kinderen,' zei hij. 'Een gaat er naar de peuterspeelzaal. Verder hoef je alleen de hond uit te laten en het huis schoon te houden.' 'Ik voel je steun niet,' zei mijn moeder. 'Ik zie alleen een beoordelaar boven me. Als ik wil praten, kom jij met feiten.' Boos ging mijn moeder naar bed. Op zolder, onder de loodgrijze dakpannen, had ze een matras neergelegd.

Op een dag kwam er een brief voor mijn vader. Aan het einde van de middag kwam hij thuis en maakte hem open. 'Hierbij deel ik u mede,' aldus de brief, 'dat de Rechtbank te Zwolle een comparitie van partijen heeft bevolen.' Op woensdag 4 juli om tien over halftien in de ochtend moest mijn vader in Zwolle voor de rechter verschijnen. Hij was gedagvaard door zijn eigen vrouw.

Na tien gesprekken met de maatschappelijk werker was mijn moeder naar een advocaat gegaan. De advocaat heette meester Van Zeijl. Hij had een klein kantoor geopend aan een winderig Lelystads plein. 'Hij wil niet met mij dat therapietraject in,' zei mijn moeder tegen de advocaat. 'Daarom wil ik alleen verdergaan.'

Meester Van Zeijl zei tegen mijn moeder dat ze mijn vader zo snel mogelijk het huis uit moest zetten. Mijn vader stelde voor om een tijdje op zolder te gaan wonen. 'Dat we gewoon samen kunnen eten,' zei hij. 'Dat is toch geen oplossing,' zei mijn moeder. Ze had een oude Simca gekocht. Met die oude Simca reden ze woensdag 4 juli 1979 in alle vroegte samen naar de rechtbank in Zwolle. Koolzaadvelden bloeiden. Onderweg zeiden mijn ouders niets tegen elkaar.